

periode uit het verleden. Het is te wensen, dat nu ook de volgende delen regelmatig kunnen blijven verschijnen. Bij het speurwerk verricht voor deze uitgave komt een grote hoeveelheid kostbaar materiaal aan het licht, niet alleen van belang voor onze kennis van Grotius en zijn werk, maar ook van betekenis voor de bestudering van zijn tijd en zijn omgeving. Het Grotius Instituut zou de wetenschap een moeilijk te overschatten dienst bewijzen, als ook dat materiaal eens exploitabel gemaakt zal worden in de vorm van publicatie of bereikbare documentatie. Een goed begin is het halve werk. De goede start geeft de beste verwachtingen voor het vervolg.

C. S. M. Rademaker

Hans Bots, *Correspondance de Jacques Dupuy et de Nicolas Heinsius (1646-1656)*. Publication du centre de Recherches d'Histoire et de Philologie de la IV<sup>e</sup> section de l'École Pratique des Hautes Etudes à la Sorbonne. Archives internationales d'histoire des idées/International archives of the history of ideas, XL ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1971, liv, 234 blz., f45,90).

Op p. x van de 'Introduction' zegt de auteur: 'Pour incomplet qu'il soit, ce dialogue épistolaire présente, à nos yeux, une valeur d'exemple'. En verder: 'Instrument primordial de communication (avant d'être supplanté par le journal à la fin du XVII<sup>e</sup> siècle), la correspondance s'impose comme une obligation majeure à quiconque se veut citoyen de la République des Lettres. Par elle s'établit ce commerce durable d'amitié, fondé sur une estime et un respect mutuels, qui pourrait bien être l'essence même de l'*humanitas*'.

En daarmee is het belang van deze Nijmeegse dissertatie voldoende duidelijk gemaakt. Dr. Bots heeft een belangrijk boek op tafel gelegd en tevens een goed boek. Het bevat een inleiding handelend onder meer over de gebroeders Pierre en Jacques Dupuy, over de gebroeders Dupuy en hun bevriende relaties uit Nederland en over Nicolaas Heinsius, zijn reizen en zijn betrekkingen met Dupuy van 1646 tot 1656. Daarna volgen de brieven gewisseld tussen Jacques Dupuy en Nicolaas Heinsius, voorts een bibliografische lijst onderverdeeld in handschriften en gedrukte werken en tenslotte een index Van persoonsnamen en een chronologische lijst van de brieven.

De inleiding, beknopt en zakelijk, geeft voldoende achtergrond-informatie, nodig voor het goed verstaan van wat in de brieven wordt besproken. 'Notre correspondance' aldus de auteur op p. xiv, 'ne peut ... prendre tout son sens et révéler sa portée que replacée exactement dans son double contexte épistolaire et historique et principalement dans son contexte historique le plus proche que constitue le Cabinet Dupuy'. Dit beaamt wil tevens zeggen het belang onderstrepen van integrale uitgaven van brieven van degenen die deze zeventiende-eeuwse *Respublica literaria* vormden en waarheen - versholpen in diverse archieven - ook in dit boek onophoudelijk wordt verwezen.

Om er in verband met de onderhavige maar enkele te noemen: die van Christophe Dupuy (p. xvi), Claudius Salmasius (p. xxxii) en André Rivet (p. xxxiv). Bots somt er trouwens in zijn bibliographie op p. 219-220 al een belangrijk deel van op en aan zijn opmerking op p. xxiv: 'L'étude des correspondances met bien en relief cette "dimension internationale" de l'Académie putéane' kan dan ook een veel ruimere zin worden gegeven.

Reeds in de inleiding treedt een van de bezwaren die men tegen Bots' wijze van annoteren kan aanvoeren, aan de dag, nl. dat de lezer vaak te laat zijn inlichtingen krijgt. Ik kom er nog op terug, maar signaleer hier als voorbeeld de vermelding, op p. xxxvi, van Paganinus Gaudentius die eerst op p. 53 in n. 5 wordt voorgesteld. Op p. lii-liv legt de auteur verantwoording af van de methode die hij bij de constitutie van de brieven tekst heeft toe-

## RECENSIES

gepast. De door dr. Bots gevolgde regels wijken hier en daar af van die welke het Bestuur van het Historisch Genootschap - laatstelijk in 1966 - heeft doen uitgeven. Bij Bots heeft het streven voorgezeten de oorspronkelijke tekst zo getrouw mogelijk weer te geven op grond van de gedachte dat taalspecialisten belangstelling zouden kunnen hebben voor eigenaardigheden in taal en spelling. Dit standpunt kan men alleszins billijken. De auteur had echter zonder zijn uitgangspunt geweld aan te doen de lezer tegemoet kunnen komen door alinea's aan te brengen en de interpunctie te moderniseren; temeer daar hij aan het begin van een zin ook - ongeacht het origineel - hoofdletters gebruikt.

De wijze van annoteren van een brieven-uitgave roept altijd problemen op. Een van de moeilijkheden is gelegen in het feit dat een gebruiker zelden de gehele verzameling cursorisch leest, maar slechts raadpleegt voor een of meer brieven. Het komt mij daarom gewenst voor dat de in de brieven genoemde personen en boeken in elke brief - zij het in het kort - geannoteerd worden, desnoods met een verwijzing naar een uitvoerige noot ter plaatse van de eerste vermelding. Men mene vooral niet te kunnen volstaan met inleiding en/of register. Het door Bots gebezigde systeem van 'verzamelnoten' aan het einde van een - niet als zodanig gemarkeerde - alinea komt de doeltreffendheid der informatie bepaald niet ten goede; p. 21 geeft hiervan een der vele voorbeelden. Trouwens herhaaldelijk komen in de tekst de verwijzingen naar de noten nogal aan de late kant; zo zou ik op p. 55 de verwijzing naar n. 2 liever reeds na het woord 'public' aangetroffen hebben; eveneens op p. 55 de verwijzing naar n. 5 na het woord 'manquoient'; op p. 56 de verwijzing naar n. 7 na het woord 'perdues'; op p. 64 n. 11 gegevens omtrent Chapelain naar p. 61; op p. 81 de verwijzing naar n. 1 na het woord 'prodigieuse'; op p. 91 de verwijzing naar n. 2 na het woord 'Lieu'; op p. 108 de verwijzing naar n. 9 na het woord 'emendata'; p. 119 de verwijzing naar n. 5 na het woord 'l'attaquer'; op p. 163 de gegevens omtrent Chevreau naar p. 161; op p. 190 de verwijzing naar n. 1 na het woord 'lieux'. Soms leidt de door Bots gevolgde methode tot verwarring. Op p. 50 verwacht men nl. in n. 6 te worden verwezen naar Homerus' *Ilias* 17. 514 of *Odys.* 1. 267 waar de door Heinsius gebezigde woorden voorkomen. De noot blijkt echter van toepassing te zijn op de aan het citaat voorafgaande zin.

De vraag, wat wel, wat niet geannoteerd moet worden blijft vaak subjectief. Uit een aantal gevallen, waar m.i. een toelichting c.q. een uitbreiding van de noot op haar plaats zou zijn geweest, noem ik de volgende: p. 9 Suffenus (een slecht dichter ten tijde van Catullus); p. 9 n. 2 (de Ovidiusplaats luidt: ponite de nostra bina tropaea domo); p. 21 Ucalegon (Homerus, *Ilias* 3. 148); p. 23 Fuit (Vergilius, *Aen.* 2. 325: fuit Ilium); p. 25 P. (= posuit; vgl. Meulenbroek, *Dichtwerken Grotius*, I, 1B, p. 180); p. 123 Pulex (een vroeger wel aan Ovidius toegeschreven gedicht dat onder auteurschap van Ofilius Sergianus bekendheid heeft gekregen; zie Io. Alb. Fabricii *Bibliotheca Latina* ed. Ernesti I Leipzig 1773, p. 464. De tekst staat afgedrukt in de Ovidiusuitgave van Aldus Manutius deel II, 1533, f.° 172<sup>v</sup>); p. 151 Archiater (= Bourdelot; zo ook op pp. 169, 182, 184); p. 170: *per varios casus per tot discrimina rerum* (= Vergilius, *Aen.* 1. 204); p. 206 sunt accomodata auribus saeculi (vgl. Tacitus, *Dial. de Orat.* 21. 2: auribus iudicum adcommodata).

Op p. 44 n. 1 plaatst Bots het feest van Sint Maarten op 12 november; hij maakt zich schuldig aan vrome contaminatie: het hoofdfest van de heilige wordt nl. op 11 november gevierd en het feest der *translatio* op 12 mei. Op p. 135 n. 2 ware te verwijzen naar brief LII, n. 2. De laatste regel van het op p. 183 n. 2 vermelde grafschrift van Passerat lijkt mij onjuist geciteerd.

Ook dit boek wordt - hoe kan het anders - hier en daar door zetfouten ontsierd; ik signa-

leer bij wijze van voorbeelden: p. xxxi n. 94: 1699 moet zijn: 1599; p. 19 n. 3: 7 moet zijn 6; p. 19 n. 5: 10 moet zijn: 9; p. 22 n. 5 regel 4: Ouod moet zijn: Quod; p. 30 regel 11: Des moet zijn: Des.; p. 32 n. 7 regel 5: reprende moet zijn: reprendre; p. 36 regel 19: 31 moet zijn: 13; p. 52 regel 4: privé; moet zijn: privé;<sup>1</sup>; p. 67 n. 10 regel 2: Voir moet zijn: voir; p. 69 n. 4 regel 4: affirmenti moet zijn: affirmant; p. 69 n. 4 regel 18: in gessissem moet zijn: ingessissem; p. 69 n. 4 regel 19: protalisse indico moet zijn: protulisse iudico; p. 73 regel 6: deça. moet zijn: deça.<sup>13</sup>; p. 86 n. 5 regel 6: Langermannus moet zijn: Langermanno; p. 103 n. 4: XXXVII, n. 6 moet zijn: XXXVI, n. 3; p. 131 n. 3: 11 moet zijn: 10; p. 162 n. 6: 11 moet zijn: 12.

Het lijkt enigszins onbillijk om de kwaliteiten van een boek af te doen met de opmerking dat het een goed boek is en de desiderata breed uit te meten. Men late zich hierdoor echter vooral niet misleiden. Er is hier sprake van een voortreffelijk werk en ik spreek nadrukkelijk van desiderata en niet van feilen. De opzet van de annotatie waarop het merendeel van mijn opmerkingen betrekking heeft is tenslotte, zoals gezegd, een kwestie van standpunt.

B. L. Meulenbroek

Bert Paasman, *J. F. Martinet. Een Zutphens filosoof in de achttiende eeuw* (Zutphen: Boekhandel Van Someren - H. W. ten Bosch, 1971, 112 blz.).

Er zijn in de laatste decennia genoeg levensbeschrijvingen van achttiende-eeuwse geleerden verschenen, om de vraag te rechtvaardigen of het ook niet eens tijd werd voor Johannes Florentius Martinet. Deze Zutphense predikant moge dan een figuur van het tweede plan zijn geweest, het werk van deze ijverige popularisator heeft voor zijn generatiegenoten wel zoveel betekend, dat nadere kennismaking met Martinet ons zeker kan helpen om de Nederlandse achttiende eeuw beter te verstaan.

In het boekje van Paasman vinden we de levensbijzonderheden van Martinet bij elkaar. Het geeft eerst in een 'Tijdsbeeld' een schets van de achttiende-eeuwse cultuur, waarin Martinet zich bewoog. Dan volgen drie hoofdstukken over Martinets eigen leven, terwijl de tweede helft van deze monografie gewijd is aan Martinets belangrijkste geschriften.

Deze eenvoudige, overzichtelijke opzet verhoogt de bruikbaarheid van deze studie als hulpmiddel en naslagwerk. Ieder zal er zonder veel moeite in kunnen vinden wat hij voor zijn speciale doel nodig heeft. Nu is Martinet een veelzijdig man geweest, breder van belangstelling meestal dan degenen die zich nu nog voor zijn boeken interesseren. Een modern biograaf zal dan ook niet zo gemakkelijk de hele Martinet kunnen omspannen. Paasman lijkt zelf wel vooral geboeid te zijn door Martinet de natuurbeschrijver. Het hoofdstuk over de *Katechismus der Natuur*, Martinets hoofdwerk, is verreweg het uitvoerigst en ook het meest lezenswaard. Goed en duidelijk krijgen wij daar te zien hoe Martinet geloof en wetenschap met elkaar in harmonie wilde brengen, door juist met de hulp van de moderne natuurwetenschappen te demonstreren hoe heel de schepping ons een goddelijke Voorzienigheid predikte, die alles op de best denkbare en ordelijkste wijze had samengeschied. Op dit terrein is Paasman een betrouwbare en goed geïnformeerde gids.

Zijn belangstelling is minder naar de historicus Martinet uitgegaan. Daar graaft hij ook niet zo diep. Het blijkt al in de titel van het hoofdstuk over Martinets geschiedwerken, 'Boven de partijen', dat Paasman hier bedoeling en resultaat niet helemaal uit elkaar heeft gehouden. Martinet kon streven naar onpartijdigheid zoveel hij wilde, geschiedschrijving die pro-Frans was en pro-Amerikaans - zoals Paasman zelf meedeelt (p. 68) -